

UDK: 37.01:165

Pregledni rad

Primljeno: 10.4.2018.

Odobreno za štampu: 4.6.2018.

DOI: <https://doi.org/10.46630/gped.1.2018.04>

ЕПИСТЕМОЛОГИЈА ПЕДАГОГИЈЕ

Биљана Сладоје Бошњак¹

Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет,
Катедра за педагогију

Апстракт: У раду се разматрају епистемолошка питања педагогије. Посебно су описане и објашњене гносеологија и епистемологија. Направљена је дистинкција између ненаучног и научног сазнања. Акцент је стављен на научна сазнања што значи да је посебна пажња посвећена епистемологији педагогије. Постоје и они који споре могућност научног сазнавања васпитања. Наведени су разлози зашто се педагогији спори могућност научног сазнавања њеног предмета. Анализа иде у правцу нужности планског и организованог прилажења разматрању основних епистемолошких питања, која би у себе укључивала филозофска, теоријска и методолошка питања. Препоруке иду у правцу конституисања епистемологије педагогије као научне дисциплине у систему педагошких наука.

Кључне ријечи: гносеологија, епистемологија, научна и ненаучна спознаја.

Уводне напомене

Људска спознаја свијета је многострука. Човјек сазнаје свијет око себе на различите начине: рационално, емотивно, интуитивно, здраворазумски, практично, искуствено, научно. По Хемлину (2001) могуће је да постоје и други облици сазнања што их имамо као резултат способности које посједујемо као људска бића. Проучавањем процеса сазнања бави се гносеологија. Термин гносеологија потиче од старогрчке ријечи γνῶσις (gnosis) што значи спознаја, сазнање. Гносеологија се дефинише се као једна од филозофских дисциплина која се бави проучавањем извора, облика, садржаја, путева, средстава, могућности и граница људског сазнања, полазећи притом од објективне стварности, од предметно-чулне и појавне људске праксе, крећући се ка откривању дијалектичких противуречности и законитости (Педагошка енциклопедија, 1989: 229). Краће речено, гносеологија представља теорију о природи знања и о томе шта знање чини могућим. Дисциплина врло блиска гносеологији јесте епистемологија, која проучава законитости научног знања и сазнања. Дефини-

¹ biljana.sladoje.bosnjak@ffuis.edu.ba

ше се као теорија научног сазнања и заузима значајно мјесто у подјели филозофских дисциплина. Иако се преплићу и многи не праве разлику између њих, гносеологија и епистемологија се разликују. Та разлика се односи на сљедеће: гносеологија се бави људским сазнањем, сазнањем уопште док се епистемологија бави научним сазнањем. Термин епистемологија потиче од старогрчке речи ἐπιστήμη (*epistēmē*) што значи знање. Овај термин увео је у науку шкотски филозоф Феријер (J. F. Ferrier, 1808–1864). Епистемологијом хуманистичких наука бавио се Жан Пијаже (Jean Piaget, 1896–1980). Познати су његови радови: Епистемологија међудисциплинских односа (1974), Епистемологија наука о човеку (1979), Порекло сазнања – Студије из генетичке епистемологије (1983).

Карактеристике предмета епистемологије одређене су на сљедећи начин (Блекбурн, 1999: 108; према: Антонијевић, 2014: 22): „Њена централна питања укључују порекло знања; место искуства у стварању знања и место разума у том процесу; однос између знања и извесности, и између знања и немогућности грешке; могућност универзалног скептицизма; и променљиве форме знања до којих се долази због нових концептуализација света”. Проистиче да је предмет изучавања епистемологије сама наука. Зато се каже да је епистемологија метанаучна дисциплина. Метанаучна дисциплина одражава да је ријеч о науци која је *изнад* или *послије* што за епистемологију значи да сагледава науку са критичког нивоа. Епистемологија на науку гледа критички са два аспекта: са статичког и са динамичког, са аспекта знања и аспекта сазнања (Fajgelj, 2007). Са становишта критичке анализе знања епистемологија је метатеорија, а са становишта критичке анализе сазнања метаметодологија.

Основни циљеви епистемологије према Фајгељу (Fajgelj, 2007) су:

- 1) одређивање норми и критеријума научног сазнања и
- 2) оцјењивање вриједности научног сазнања.

Да би се постигли ови циљеви примјењује се основна епистемолошка метода – логичка метода. У епистемолошкој анализи, научно знање се разлаже, анализира и примјењују се епистемолошки принципи или критеријуми. Слободно се може рећи да су они средство епистемолошке науке. Да би неко знање било научно знање треба да задовољи основне епистемолошке принципе. Ти принципи су: објективност, систематичност, прецизност, поузданост, провјерљивост. Принцип објективности подразумијева да је у питању стварно сазнање што значи да оно не смије бити субјективно. Систематично знање значи да сваки дио научног истраживања слиједи из претходног. Прецизност и поузданост су тијесно повезани. Поуздано знање је знање без грешке. Оно је тачно и на њега можемо да се ослонимо. Провјерљивост знања подразумијева његову доказивост. Уколико знање не може да се провјери оно нема никакву епистемолошку вриједност. Након што се задовоље ови принципи, може се сматрати да је неко знање научно, тј. задовољени су основни епистемолошки принципи или критеријуми.

1. Однос између научне и ненаучне спознаје

Иако сазнање здравим разумом има одређену функцију у људском животу и почива на искуству, то искуство не продире дубље у стварност и зато остаје на обичним констатацијама. Модерна цивилизација функционише на научним спознајама што значи да научна спознаја има од свих горе наведених највећи значај. Постоји разлика између здраворазумске и научне спознаје односно научног и ненаучног приступа сазнању. Једну од првих компарација између ова два приступа понудио је Маркс (Marx, 1963:6; према: Мандић, 2004: 20) што је приказано у следећој табели:

Табела 1. Научни и ненаучни приступ сазнању

Методолошки чиниоци	Ненаучно	Научно
Општи приступ	Интуитиван	Емпиријски
Посматрање	Несистематизовано и ненамјерно	Намјерно и систематизовано
Презентовање резултата	Једнострано-субјективно	Обухватно-објективно
Концепт истраживања	Непрецизан	Прецизан
Инструменти	Нестандардизовани	Стандардизовани
Мјерење	Непоуздано	Поуздано
Формулација хипотезе	Не може се тестирати	Може се тестирати
Ставови истраживача	Некритични	Критични

Милат (2005) је проучавао однос између научног и ненаучног знања на сличан начин као и Маркс. Компаративним приступом указао је на основне дистинкције између ненаучне и научне спознаје што је и приказано у следећој табели (Табела 2).

Табела 2. Разлике између научне и ненаучне спознаје

Својства	Ненаучна спознаја	Научна спознаја
Општи приступ	Интуитиван здраво-разумски	Емпиријски
Дефиниције појмова	Нејасне, двосмислене	Јасне, операционалне
Претпоставке	Неповјерљиве	Повјерљиве
Опажање	Несистематично	Систематично
Мјерење	Неваљано, непоуздано	Ваљано, поуздано
Инструменти	Нетачни, непрецизни	Тачни, прецизни
Извјештавање	Субјективно	Објективно
Закључци	Субјективни, импресије	Утемељени на чињеницама
Став	Некритичан	Критичан

Разлику између научног и здраворазумског објашњења Петар Мандић је сажео у неколико сљедећих тачака (2004: 13):

1) Научним објашњењем се долази до универзалних вриједности које служе цијелом човјечанству, док је здраворазумско објашњење ограничено и непоуздано, јер важи за појединца;

2) Научно објашњење је емпиријско и рационално. Свако преферирање једног од ова два приступа је недопустиво, као што је неоправдано тврдити да ове елементе у овом смислу има здраворазумско објашњење;

3) Научно објашњење подразумијева комплексан методолошки приступ феноменима које треба објаснити, захватање у процесу истраживања што већег броја релевантних фактора који доприносе квалитету истраживања и у процесу објашњавања поштују се прихваћени принципи научне дјелатности. Код здраворазумске спознаје не уважава се ниједан од ових чинилаца;

4) Научно објашњење полази од мање или више вјероватне претпоставке да је могуће истражити и објаснити одређену појаву, да постоје изгледи да се истраживање обави успјешно и дође до релевантних резултата. Све ово је темељно на озбиљном промишљању прије него што се приступи истраживању и објашњавању. Здрав разум се ослања на несистематизовано искуство које није имало претходна озбиљна промишљања, нити је полазило од научних претпоставки;

5) Научно објашњење није тако формулисано да остаје затворено за нова истраживања. Напротив, оно се формулише тако да може прихватити нова објашњења, покорити се чвршћим аргументима и уважити оно што је боље. Здраворазумско објашњење се не може подвргнути овим узусима научног објашњења.

Односом између науке и знања до којих се дође путем здравог разума, бавио се и Фајгелј (Fajgelj, 2007). Према његовом мишљењу наука у односу на здрав разум:

- 1) Систематски изграђује своје теорије, појмове и хипотезе,
- 2) Систематски и емпиријски их провјерава,
- 3) Контролише могуће утицаје других појава,
- 4) Пажљиво избјегава да појавама придаје метафизичка објашњења,
- 5) Систематски проналази и изучава односе међу уоченим појавама,
- 6) Заснива своја истраживања што је могуће више на ставности, а што је могуће мање на личним увјерењима, вриједностима, емоцијама.

Суштина разлике између ове двије врсте знања одражава се у томе да су научна знања резултат научног истраживања, док свакодневна знања своје исходиште имају у различитим облицима сазнавања изван научног истраживања.

2. Епистемолошка питања и проблеми у педагогији

Несумњиво је да се како гносеологија тако и епистемологија суочавају са значајним проблемима. Проблеми теорије сазнања су по Хемлину (2001:12) троструки:

- 1) То су проблеми о природи знања уопште и условима под којима је примјерено говорити о знању;
- 2) Проблеми о опсегу знања у већ објашњеном смислу;
- 3) Проблеми везани за епистемолошка питања која се јављају у посебним дисциплинама и подручјима знања.

Посебно ћемо се у овом наслову осврнути на епистемолошка питања у педагогији. У развоју педагошке мисли процес научног сазнања није шире сагледаван и осмишљаван (Бранковић, 2001). Тешко се могу пронаћи текстови у универзитетским уџбеницима педагогије о специфичностима научног сазнајног процеса. Постоје и они који споре могућност научног сазнавања васпитања, а као основне разлоге наводе: васпитање је зависно од људских жеља, мотива, потреба, па се као такво не може научно проучавати; васпитање је окренуто будућности што значи да резултати васпитања могу бити видљиви тек у времену које долази; васпитање је динамичан процес који се стално мијења; васпитање спада у људске и друштвене вриједности, а вриједности и вредносна одређења не могу бити предмет научног проучавања (Банђур и Поткоњак, 1999). Епистемологија педагогије јесте област педагошке науке, односно педагошка дисциплина, која треба да се бави питањима која су од значаја за педагогију као науку, за њено утемељење као научне области, као и за утемељење система научних дисциплина у области педагогије (Антонијевић, 2014). Још је 1977. године Никола Поткоњак објавио књигу под називом *Теоријско-методолошки проблеми педагогије – Епистемологија педагогије* која је представљала и данас представља значајно научно дјело у области педагогије. Посебан допринос ова књига дала је развоју епистемологије педагогије. Аутор насловом књиге упућује на то да постоји потреба за конституисањем једне нове педагошке дисциплине, а то је епистемологија педагогије. У процесу конституисања епистемологије педагогије као научне дисциплине у систему педагошких наука појављују се различита епистемолошка питања која захтијевају одговор, као и проблеми који траже своје рјешење. Та питања и проблеми омогућавају да се одговарајућа пажња посвети сљедећем:

1. проучавању природе, извора и основних карактеристика педагошких знања,
2. утврђивању критеријума систематизације педагошких научних знања,
3. установљењу односа између педагогије и других наука које се баве васпитањем, и
4. проучавању проблема у вези са педагошким истраживањима (Антонијевић, 2014: 37).

У том контексту Бранковић (1999: 42) пише: „Перспективе развоја педагогије детерминисане су и реконструкцијом схватања и теоријског разјашњавања конституената педагошке науке, а посебно проблемског подручја педагогије, методолошких начела процеса научног сазнања у педагогији, терминолошког система, односа са другим наукама и новим научним дисциплинама, система педагошких научних дисциплина, те критичког преиспитивања стања и домета педагошке теорије“.

Данас се не доводи у питање могућност научног сазнавања васпитања, али може се чути питање: како васпитање научно сазнати? На овако постављено питање су Банђур и Поткоњак (1999) понудили одговор, да васпитање схваћено целовито и интегрално, а не само као прост збир појединачних делова, у свој својој разноврсности и мноштву појавних облика, може бити предмет научног сазнавања, проучавања и истраживања. За овакав приступ педагошком сазнавању, проучавању и истраживању потребан је плурализам истраживачких парадигми, потребне су различите врсте метода, техника и инструмената. За ту сврху постоји методологија као посебна педагошка дисциплина којој је циљ да примјењујући опште и посебне научне методе и поступке у откривању педагошких закона допринесе унапређењу васпитно-образовног рада и развијању педагошке теоријске мисли – формирању педагошке науке (Лекић, 1980). Иако се не прави разлика између термина епистемологија, филозофија науке и методологија јер се ови појмови преклапају, није направљена грешка само уколико се равноправно употребљавају (Fajgelj, 2007). Епистемологија не садржи емпиријску провјеру научног сазнања, док је методологија ближа пракси научног сазнавања. Може однос између епистемологије и методологије да подсећа на однос између квалитативне и квантитативне парадигме и да једна без друге не дају најбоље резултате.

Закључак

Рад је обухватио значајна питања из области епистемологије педагогије. У оквиру педагогије постоји нужност за планским и организованим приступом разматрању њених основних епистемолошких питања. На почетку рада указано је на однос између гносеологије и епистемологије и дат је посебан простор епистемологији; расвјетљен је њен предмет и карактеристике предмета, циљеви, методе, њени принципи или критеријуми. Сљедећи однос коме је посвећена такође значајна пажња јесте однос између ненаучне и научне спознаје. Указано је на неколико дистинкција између ненаучне и научне спознаје које су понудили значајни аутори попут Мандића, Маркса, Фајгеља, Милата, при чему је подвучено да научна спознаја има примат над ненаучном. Епистемолошка питања и проблеми у педагогији који захтијевају значајан простор и пажњу били су предмет проучавања познатог педагога Николе Поткоњака. Таква питања су актуелна и у данашње вријеме јер поново активирају старо-нова питања која су од значаја за педагогију као науку. Посљедни однос коме је посвећена пажња у овом раду, иако не у толикој мјери као осталим односима, јесте однос између епистемологије, филозофије науке и методологије. Подвучено је да епистемологија и методологија заједно, иако се понекад ови појмови користе испреплетено, могу довести до значајних резултата у педагогији. Јер епистемологија је ближа гносеологији и логици, а са друге стране методологија је окренута више практичној дјелатности.

Литература

- Antonijević, R. (2014). *Utemeljenje sistema znanja u pedagogiji*. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu i Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Bandur, V. i Potkonjak, N. (1999). *Metodologija pedagogije*. Beograd: Savez pedagoških društava Jugoslavije.
- Branković, D. (1999). Novi pristup nekim fundamentalnim problemima pedagogije. U: *Naša škola* 1–2, 41–50. Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Branković, D. (2001). *Pedagoške teorije. Naučne osnove i razvojni tokovi*. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci.
- Fajgelj, S. (2005). *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primjenjenu psihologiju.
- Hemlin, D. V. (2001). *Teorija saznanja*. Nikšić: Jasen.
- Lekić, Đ. (1980). *Metodologija pedagoških istraživanja i stvaralaštva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Mandić, P. (2004). *Metodologija naučnog rada*. Banja Luka: Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske.
- Milat, J. (2005). *Osnove metodologije istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Potkonjak, N. (1977). *Teorijsko-metodološki problemi pedagogije-epistemologija pedagogije*. Beograd: Nolit-IPI.
- ***(1989). *Pedagoška enciklopedija* 1–2. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

EPISTEMOLOGY OF PEDAGOGY

Biljana Sladoje Bošnjak

University of East Sarajevo, Faculty of Philosophy, Department of Pedagogy

Abstract: The paper deals with the issues related to types of knowledge. A distinction was made between non scientific and scientific knowledge. Gnoseology and epistemology are particularly described and explained. The emphasis is placed on scientific knowledge, which means that special attention is paid to the epistemology of pedagogy. There are also those who dispute the possibility of scientific knowledge of upbringing. There are reasons why is disputed a possibility to pedagogy of scientific knowledge of its subject matter. The analysis goes for the necessity of planning and organizing the discussion of basic epistemological questions, which would include philosophical, theoretical and methodological issues. The recommendations go towards the constitution of the epistemology of pedagogy as a scientific discipline in the system of pedagogical sciences. At the core of this process there are the studies relating to various epistemological issues and problems that arise in the field of pedagogy.

Key words: *gnoseology, epistemology, scientific and unscientific knowledge.*

Citiranje članka:

Sladoje Bošnjak, B. (2018). Epistemologija pedagogije. *Godišnjak za pedagogiju*, 3(1), 47–53.

